

Liaudies menininkas JONUŠAS JUSTINAS

Žemaičių muziejaus „Alka“ muziejinkės Laimutės Valatkienės (1937–2018) 1986 m. užrašytas liaudies meistro Justino Jonušo, Antano sūnaus, gimusio 1926 m. rugpjūčio 2 d. Godelių km. (Platelių vlsč., Kretingos apskr.), mirusio 2021 m. gegužės 15 d. Godeliuose, pasakojimas. Užrašant jį J. Jonušas gyveno Godelių kaime.

Justinas Jonušas Jonušų šeimos muziejuje 2016 m. Aldonos Kuprelytės nuotrauka

„Gimiau valstiečių šeimoje. Tėvai turėjo 18 ha žemės. Augome 4 vaikai. Tėvas buvo gabus viskam: darė viską iš medžio ir metalo. Vesdamas (prieš sustuokdamas – red. p.) sau pasidirbino gražius baldus, spintą. Mokėjo dirbti šautuvus medžiotojams. Tai buvo sudėtingas darbas. Juos darant reikėdavo naudoti net kaulo miltus. Visi mėgė tėvo darytus šautuvus. Dvarponis iš Videikių, Andrijauskis, atnešė jam net naujo šautuvo buožę (lažę) perdirbti, nes norėjo, kad ji būtų graži. Mokėjęs už darbą tiek, kiek kainavo visas šautuvas.

Tėvas visada išpjaustinėdavo gražiai, išraižydavo. Kiti ponai net iš Plungės atveždavo darbo. Tėvas darydavo ir ratus, juos ir apkaustydavo. Iš žydu gaudavo įrankių, reikalingų užsakymams atlikti.

Tėvas Antanas Jonušas gimė 1876 m. Godeliuose. Čia jis gyveno iki pat savo mirties 1957 metais. Jis mėgo rinkti senovinius daiktus, juos kaupė. Pvz., įvairių formų ir senumo plaktukų jis buvo surinkęs apie 100. Tėvas mokėjo medyje išrėžti užrašus. Jie būdavo lietuviški. Buvo pats sau iš plieno pasidaręs įmušamus štampus (antspaudus) su ornamentais, kitais pagražinimais. Darbui turėjo įvairių iš medžio ir geležies padarytų įrankių.

Tėvas turėjo ir armoniką, grojo ja pats, bet tik sau. Kitų kviečiamas groti neidavo. Tėvas buvo stiprus. Turėdamas 80 metų amžiaus dar dirbo ūkyje, grėbarkavojo (grėbė) su grėbarka. Būtų dar gyvenęs, bet nelaimė – nukrito nuo kėdės ir susilaužė šonkaulius. Juos besigydant prisimetė plaučių uždegimas, ir tėvas mirė.

Beje, tėvui sekėsi ūkininkauti. Gyvuliai, ypač ra-

guočiai, sekėsi. Pieną vežė parduoti į pieninę. Anais laikais arčiausiai pieninės buvo Godeliuose ir Stirbailiuose. Godeliuose pienininkas sukčiavo, todėl tėvas pieną veždavo į Stirbailius; ten mažiau suko.

Žmonės kalbėdavo, kad Jonušas kauką turi. Būk tai net ir matę, kaip į jo namus kaukas su ugnine uodega nešęs naudą. Taip kalbėję ir tikėję net gana rimti žmonės. Tėvas turėjo visko dėl to, kad buvo darbštus, tvarkingas ir negėrė arielkos. O aplinkui gyvenę kaimynai mėgo girtuokliauti. Jie ir pavydėdavo tėvui, todėl visko ir priešėdavo. Retkarčiais kaimynai prašydavo tėvo paskolinti pinigų. Tėvas nemėgdavo skolinti, bet vis tiek ne po daug duodavo. Buvo toks Jonauskis, kuris visada gyrėsi turįs pinigų, nors iš tikrųjų jų neturėdavo, nes gėrė. Kartą paprašė tėvo pinigų. Šis davė 5 litus, o kai aš paklausiau, kodėl davė, tėvas atsakė: „Kad daugiau neprašytų“. Tėvas buvo išmintingas žmogus ir suprato, kad anas neatiduos skolos, o kol ją turės, neprašys daugiau paskolinti. Taip jis elgdavosi ir su kitais geriančiais kaimynais.

Pas tėvą gyvenau iki pokario metų. Vėliau dirbau Plungėje, Klaipėdoje. 1949 m. sukūriau šeimą, vedžiau Stirbailių pradžios mokyklos mokytoją Reginą Sereckaitę.

Iš pat mažens labai mėgau meniškus darbus. Tėvas draudė užsiimti drožyba, sakė, kad iš tų amatų nieko gero neuždirbsi, kad reikia išmokti gerai žemę dirbti. Jis net įrankius užrakindavo nuo manęs.

Sugalvojau kartą padaryti šautuvą. Tada buvau 8 ar 9 metų amžiaus. Tėvas užtiko jį, dar neužbaigtą padaryti, ir paėmė iš manęs ir po to manęs tiek

klausinėjo, kuo aš jį daręs, aiškinosi, kaip esu padaręs labiau pavykusias detales. Nenorėjo tikėti, kad pats jį padariau. Patikrino net, ar jo įrankiai visi vietoje. Šiaip ar taip tėvas stebėjosi, kad savo strielbą taip padirbau be specialių įrankių. Po to jau leido užsiiminėti drožyba, bet vis tiek daugiausiai vertė dirbti ūkio darbus, žemę.

Pasidariau saidoką su gaiduku, išdrožinėjau jo buožę įvairiais žvėrių atvaizdais. Tėvas neleido jo nei laikyti, nei šaudyti prie namų, todėl laikiau laukuose, ten ir šaudžiau.

Mokyklą pradėjau lankyti būdamas 7 metų amžiaus, bet pirmais metais į ją ėjau neilgai. Mokslus tęsiau vėliau – sulaukęs aštuonerių. Ėjau į Stirbaičių pradžios mokyklą. Tada mane paskyrė į II klasę, nes mokėjau skaityti ir rašyti. To buvau išmokęs iš savo tetos – motinos sesers Norvaišienės (Gedvilaitės) Stasės. Buvau gabus, o ji gerai aiškino.

Piešimu susidomėjau anksti. Mokykloje mačiau pabričnus (gamyklose masiniais tiražais leidžiamus) paveikslus. Mane jie domino, patiko į juos žiūrėti. Mokykloje ir mokytojos mokė piešimo. Tai man labai tiko (patiko). Knygas baisiausiai (labai) saugojau, lyg naujos buvo – neatskirsi.

Mėgau labai knygas ir skaityti. Balsu (garsiai) skaitydavau mūsų šeimoje – Danieliaus Defo „Robinzoną Kruzą“, Henriko Sienkevičiaus „Dykumuose ir giriose“, daug pasakų. Skaitymai dažnai vykdavo vakarais. Daug būdavo ir pasakojama. Senieji daug pasakų ir pasakojimų žinojo. Motina mokėjo daug pasakų, tik kad po jos pasakojimų apie baisybes net baimė visus suimdavo. Beje, mano motina buvo gera audėja, labai gražiai audė. Jos audiniai buvo su gėlėmis, ornamentais, labai suderintomis spalvomis. Ji taip pat garsėjo kaip mokanti ypatingai plonai verpti lininius ir vilnonius siūlus. Motina yra išaudusi Platelių bažnyčiai dirvonus (užtiesalus). Bet dažniausiai ausdavo savo reikmėms.

Daug įvairių pasakojimų yra papasakojęs ir tėvo brolis dėdė Stanislovas. Jis pasakodavo tada, kai ateidavo pas mus. Jis buvęs Petrograde Spalio dienomis, girdėjęs Lenino kalbą. Grįžo į Lietuvą vėliau. Į Rusiją jis pateko per karinę tarnybą, kai mobilizavo į Pirmąjį pasaulinį karą.

Tėvas buvo išmintingas ir toli ateitį numatantis žmogus. Pamenu, kad jis yra sakęs, jog prieš pat Antrąjį pasaulinį karą keturis vakarus saulėlydyje matė

Justino Jonušo atstatyta koplytėlė prie jo sodybos Godelių kaime (Plungės r.). Nuotrauka iš Žemaitijos nacionalinio parko archyvo

šluotą. Iš to išpranašavo, kad ateinantis karas truks 4 metus. Jis ir pasakas, atsitikimus mokėjo gerai pasakoti. Pasakas net pusiau miegodamas galėjo pasakoti.

Kai Plungės linų audinių fabrike dirbau šaltkalviu, jau darydavau peilius puošniomis kriauklėmis, iš storos celiuliozės cigarnyčias su vario inkrustacijomis. Savo dirbinius dovanodavau draugams, pažįstantiems.

Traukė ir piešimas, bet piešti pradėjau tik vedęs. Neblogai piešiau jau lankydamas mokyklą. Mokytojas rodydavo mano piešinius mokiniams kaip pavyzdį. Atsimenu, pirmiausia nupiešiau Vytį.

Po 1949 m. ėmiau daryti ornamentuotas rankšluostines, rėmelius. Juos pardavinėjau. Pradėjau bandyti ir skulptūras drožti, nors įrankių tada turėjau tik kaltelį, oblių ir peilį. Vėliau, kai Godeliuose atsirado kalvė, pasidirbiniau ir daugiau meistravimui reikalingų įrankių.

Į Godelius su šeima sugrįžau 1960 metais. Apsigyvenome mano tėvų sodybvietėje. Iš tvarų įsirengiau namą. Pas mus tais pačiais metais apsigyveno ir

(Nukelta į 22 p.)

didelis Žemaitijos menininkas – skulptorius Stanislovas Riauba.

Grįžęs į Godelius 2 metus be poilsio dienų ir atostogų dirbau fermoje. Kad sutaupyty man kokią laisvą valandėlę, kurią paskirdavau meninei kūrybai, fermoje man padėdavo žmona. Vėliau stipriai apsirgau, nebegalėjau dirbi sunkaus fizinio darbo, tad gavau lengvesnį darbą – naktinio sargo. Tada jau galėjau nemažai laiko skirti kūrybai. Tuo dažniausiai užsiimdavau naktimis. Nejausdavau nei nuovargio, nes labai patiko kurti. Be to, kito laiko, kaip naktis, tam mėgiamam užsiėmimui ir nelikdavo. Dieną buvo daug kitų darbų savo paties ūkyje.

Gyvenant kartu su S. Riauba ir matant jį dirbantį, man kilo dar didesnis noras drožinėti. Bet mačiau, kad tai nepatinka meistrui. Jam turbūt nepatiko todėl, kad būsime du liaudies meistrai po vienu stogu. Kad nesipyktume, dirbdavau pasislėpęs. Kažkas būk tai pasakęs Riaubai, kad „jis tave nukonkuruos“, todėl ir kilo tas susipriešinimas, nepasitenkinimas.

O aš sakau: „Nereikėjo man Riaubos, kad pradėčiau dirbti, kaip kad kiti šneka“. Seniai galvojau ir buvau išbandęs save kūryboje.

Iš pradžių drožinėjant skulptūras mane labiausiai traukė įvairių temų pavaizdavimas, ypač baudžiavos laikų. Kurti medžio skulptūras pagal senų žmonių pasakojimus buvo ir tebėra mano didelė svajonė ir mano širdžiai pats artimiausias darbas.

Kartą sužinojau, kad 1970 m. Plungėje bus rengiama Žemaitijos liaudies meistrų kūrybos paroda. Sugalvojau tai parodai padaryti kaukių, nes Užgavėnių kaukes seniai darydavau kaimo jaunimui. Keletą jų jau turėjau sukaupęs. Tai buvo pirmoji paroda, kurioje eksponavau savo sukurtas kaukes.

Tapyba labiau ėmiau užsiiminėti apie 1963-uosius ar 1964-uosius metus. Piešti pradėjau bijodamas S. Riaubos nepasitenkinimo dėl to, kad užsimu drožyba. Pirmiausiai nupiešiau tėvo portretą, vėliau dukros Albinutės, paveikslą pagal Vilniaus legendas, savo paties portretą ir kt. Mano paveikslų yra nusipirkę ir meno žmonės, tarp jų Kancedikas, Šarapovas („Traktorininkai“). Vėliau Plateluose vykusioje parodoje eksponavau ir savo skulptūros bei tapybos darbus. Dalyvauju įvairiose parodose – rajoninėse, zoninėse, respublikinėse, sąjunginėse, o kartais ir užsienyje rengiamose lietuvių liaudies

meno kūrinių parodose. Apie 1973-uosius metus mano sukurta grupinė skulptūros kompozicija „Užgavėnės“ buvo eksponuojama Belgijos mieste Briuselyje. Šio mano kūrinio nuotrauka išspausdinta ant parodos prospekto „Art populaire Lituanien.“ Apie 1974-uosius metus keletas mano darytų kaukių iš Klaipėdos buvo išvežta į Vengrijos Debreceno mieste vykusią parodą.“

J. JONUŠO APDOVANOJIMAI, ĮVERTINIMAI, SVARIOS PARODOS, KITA

1. Rokiškio rajono komiteto ir DŽDT VK GARBĖS raštas (1974.08.23 sprendimas Nr. 29)4 už sukurtus monumentalius darbus Rokiškio rajonui (Rokiškyje vykusioje kūrybinėje stovykloje J. Jonušas ažuolines kalvio Ignoto ir valstiečio su tekiniu rankoje skulptūras).

2. Neringos miesto LDT VK PADĖKA J. Jonušui už Raganų kalne sukurtas skulptūras „Bangpūtys“ ir „Raganos su velniu“ (idėja Neringoje sukurti skulptūrų parką Raganų kalne gimė 1978-aisiais– Tarptautiniais vaikų metais).

3. Neringos LDT VK GARBĖS raštas už nuoširdų darbą įrengiant Raganų kalno ekspoziciją 1978 m.

4. Plungės rajono Platelių DŽDT VK 1980.02.27 PADĖKOS raštas už aktyvų dalyvavimą Liaudies meno veikloje.

5. Plungės rajono LDT VK Kultūros skyriaus GARBĖS raštas Reginai ir Justinui Jonušams už aktyvų dalyvavimą meninėje kūryboje.

6. 1985 m. respublikinės dainų šventės metu vykusiam liaudies meistrų kūrybos konkurse J. Jonušas pripažintas laureatu.

7. Plungės rajono LDT VK Kultūros skyriaus 1986.02.01 GARBĖS raštas už aukštus pasiekimus kūrybinėje veikloje.

1977 m. J. Jonušo skulptūros (stogastulpio „Saulė“) nuotrauka išspausdinta ant knygelės „Čiurlionio kelias“ viršelio. 1980 m. Vilniuje vykusioje respublikinėje liaudies meno parodoje buvo eksponuojamos keturios 1979 m. J. Jonušo sukurtos kaukės ir dvi R. Jonušienės kaukės. 1984m. gruodžio mėnesį Plungėje vyko Reginos ir Justino Jonušų personalinė kūrybos paroda. 1984m. Kaune išspausdintas leidinukas „Liaudies meno savitu-

mas“ apie Reginos ir Justino Jonušų kuriamas kaukes ir kitus jų liaudies meno dirbinius. 1985 m. birželio mėnesį J. Jonušas dalyvavo Liaudies kūrybos gaminių įmonės „Minija“ Plateliuose surengtoje kūrybinėje stovykloje.

IŠSAMIAU

J. Jonušas mirė 2021 m. gegužės 15 dieną. Jo atminimą saugo, kūrybą puoselėja giminės, artimieji ir Žemaitijos nacionalinio parko kolektyvas.

J. Jonušas, kalbėdamas su L. Valatkiene, kai ko svarbaus apie save bei savo kūrybą nepaminėjo, kai kurių faktų tuo metu jis dar negalėjo ir žinoti, tad jo pasakojimą apie save (biografiją) verta ir papildyti.

J. Jonušas baigė 4 pradžios mokyklos skyrius. Jau nystėje dirbo eiguliu, vėliau prakaitą braukė Šateikių tarybiniam ūkyje. Ten darbų buvo įvairiausių.

Pirmieji meniniai sugebėjimai atsiskleidė vaikystėje – jam besimokant mokykloje. Drožinėti iš medžio pradėjo apie 1950-uosius, o tapyti – nuo 1974-ųjų. Mėgo tapyti portretus, kaimo vaizdus, dirbančius žmones. Droždavo ne tik Užgavėnių kaukes (žemaitiškas ličynas), lazdas, bet ir šventųjų skulptūras, yra sukūręs ir monumentalių medinių skulptūrų. Medžio skulptūras kūrė Rokiškyje, Juodkrantėje, Druskininkuose, Merkinėje vykusiose liaudies meistrų stovyklose.

Šventųjų skulptūrėles droždavo ir sovietmečiu, bet tada jas kurdavo paslapčia, vengdamas net kaimo žmonių žvilgsnių; toks menas tada valdžios nebuvo toleruojamas.

Lietuvos Tautodailininkų sąjungos nariu J. Jonušas tapo 1973 metais. 2005 m. jam suteiktas meno kūrėjo statusas, 2008 m. meistras apdovanotas Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos premija už būdingiausių mūsų krašto tautodailės, amatų tradicijų išsaugojimą ir perdavimą. J. Jonušo kūrinių saugoma Plungės, Telšių, Vilniaus, Maskvos, net Japonijos muziejuose, jų yra ir pas kolekcininkus.

Jis kartu su savo žmona tautodailininke Regina Jonušiene (1926.08.12–2016.01. 28) Godelių kaime (jis yra 3 kilometrai į šiaurės rytus nuo Vydeikių, pakeliui į Platelius), toje sodyboje, kurioje jie ir gyveno, įkūrė privatų savo šeimos muziejų. Čia jis veikia ir šiandien. Dabartinis pavadinimas – Jonušų tautodailės-etnografijos muziejus. Adresas: Bajorų g. 10, Godelių kaimas, Plungės rajonas, tel. +370

Jonušų tautodailės-etnografijos muziejaus namelis Godelių kaime (Plungės r.). A. Brazdeikytės nuotrauka

674 34379. Šiame muziejuje Jonušai eksponuodavo savo kūrybą, taip pat ir jų turėtą geležinių kryžių kolekciją, senovėje šio krašto žmonių naudotus buitines reikmenis bei kitus krašto istoriją liudijančius eksponatus, S. Riaubos kūrinius, skulptūrėles, kurias R. ir J. Jonušai yra įsigiję iš Platelių krašto žmonių. Su šiais eksponatais lankytojai čia turi galimybę susipažinti ir dabar. Yra čia ir išskirtinio dėmesio vertų eksponatų, tarp jų – koplytstulpio dalis, kuri, kaip sakydavo J. Jonušas, gali būti sukurta net Napoleono laikais. Atvykusiuosius prie kryžkelės, įvažiavimo į sodybą, pasitinka dar J. Jonušui gyvam esant jo paties iniciatyva liaudies meistrų, su kuriais kartu ir jis dirbo, padaryta daugiau kaip 20 metų čia gyvenusiam liaudies meistrui S. Riaubai skirta skulptūra. Muziejaus ekspozicija veikia sodyboje esančioje medinėje klėtelėje. Čia puikuoja ir Vydeikių kaime gyvenusio Viliaus Kruliaus muziejui padovanota su slibinu kovojančio Šv. Jurgio skulptūra, paties Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus naudota, jo tėvelio padaryta kraičio skrynčia. Ją vyskupas buvo padovanojęs J. Jonušo tėvui, kuris, kaip jau minėta, taip pat, kaip ir jo sūnus Justinas, domėjosi senienomis ir jas rinko, tetai. Na o mirus tėvui, skrynčia tapo Justino nuosavybe. Muziejuje yra ir 1964 m. paties S. Riaubos prašymu J. Jonušo ant medinės lovos galo nutapytas S. Riaubos portretas.

Iš monumentalių skulptūrų didžiausia (net 12 m aukščio) stovi Alsėdžiuose. Plungėje 2000 m. Antano Kniukštos sukurta Geniaus Procutos šeimai atminti skirtą koplytstulpį puošia keturios J. Jonušo išdrožtos šventųjų skulptūros. Akį traukia ir J. Jonušo atkurtas koplytstulpis, stovintis tėviškėje, kiti jo medžio drožiniai.